

Úloha slovesnej prefixácie pri preklade umeleckého textu z francúzštiny do slovenčiny¹

RÁČKOVÁ, Lucia: *Prefixálne slovesá percepcie ako výsledok prekladu*. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2023. 114 s. ISBN 978-80-557-2031-9

Nicol Janočková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., Bratislava

nicol.janockova@juls.savba.sk

Nedávno sa nám do rúk dostala publikácia prinášajúca konfrontačnú analýzu sloviess na osi francúzština – slovenčina na materiáli umeleckého textu. Jej autorka Lucia Ráčková sa sústredila na štyri francúzske bezprefixálne slovesá percepcie (*apercevoir, entendre, sentir, voir*) a ich slovenské ekvivalenty preložené do slovenčiny práve prostredníctvom prefixálnych sloviess. Slovenské ekvivalenty pritom mohli a nemuseli mať v konkrétnom kontexte charakter percepčného slovesa, napr. *apercevoir* – *dovidieť*, ale *voir* – *dočítať sa*². Podkladom komparácie sa stal francúzsky román *L'Emploi du temps* (1956) Michela Butora a jeho slovenská verzia *Bludisko času* (1972) v preklade Michaely Jurovskej.

Na úvod treba podotknúť, že vzhľadom na absenciu verbálneho aspektu vo francúzštine (v tom zmysle, ako ho poznáme v slovanských jazykoch) francúzština vyjadruje rozličné aspektové nuansy pomocou jednoduchých a zložených temporálnych tvarov. Preto sa L. Ráčková vo východiskovom jazyku sústredila na slovesá v imperfekte (*imparfait*), zloženom minulom čase (*passé composé*) a predminulom čase (*plus-que-parfait*) a ich slovenské ekvivalenty vyjadrené rozličnými prefixálnymi slovesami. Výber minulého času francúzskych sloviess súvisel s denníkovou formou daného románu a frekventovaným výskytom slovenských prefixálnych sloviess práve v prétérite. Autorka z výskumnej vzorky vylúčila francúzske prítastia a infinitívy ako *neosobné* tvary (na porovnanie, v slovenskej terminológii ide o *neurčité* slovesné tvary), zdôvodňujúc to tým, že „vo francúzštine tieto tvary nevyjadrujú dostatočne lexikálno-sémantické vlastnosti slovesa“ (s. 12). Jednou z autorkiných úloh bolo identifikovať, akú funkciu plnia prefixy pri preklade, a rozdiely medzi jednotlivými prefixálnymi slovesami (s. 8). Predložená téma si pri posudzovaní vyžaduje slovakistu aktívne ovládajúceho francúzsky jazyk, ktorý by bol schopný zhodnotiť adekvátnosť konkrétneho prekladateľského riešenia. Z tohto dôvodu upriamime našu pozornosť iba na slovenskú časť a problematiku francúzštiny budeme len parafrázovať či ilustrovať slovami L. Ráčkovej.

Práca je rozdelená do troch väčších kapitol. V prvej kapitole autorka predstavuje javy súvisiace so skúmanou problematikou – slovesá percepcie, verbálnu prefixáciu, slovesný vid, spôsoby slovesného deja a prostriedky na ich vyjadrenie, pričom metodologicky vychádza z postupov systémovej lingvistiky. L. Ráčková konštatuje, že francúzske slovesá percepcie môžu mať v slovenčine bezprefixálne aj prefixálne ekvivalenty, napr. *apercevoir* – *vidieť, dovidieť, zbadáť, pozrieť*. Medzi bezprefixálnymi ekvivalentmi francúzskeho slovesa *voir* sa však uvádzajú aj nejednoznačné slovenské prípady: *pozeráť sa* (transflexné imperfektívum utvorené od

¹ Ďakujem kolegyni Jane Hašanovej za konzultáciu k predmetnej recenzii.

² Preklad iným ako percepčným slovesom sa väčšinou realizoval vtedy, keď prekladateľka využila pri preklade postup modulácie – príčinu nahradila dôsledkom (*dočítať sa* je prekladom *voir* – *vidieť, uvidieť*).

prefixálno-reflexívneho slovesa: *zrieť* → *po-zrieť* / *po-zrieť sa* → *pozer-ať* / *pozer-ať sa*), *ukázať* (etymologicky ide o prefix *u-*, synchronne sa vníma už ako súčasť koreňa [*u*]/*káz-*; podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny, 2015; Slovníka koreňových morfémov slovenčiny, 2012), *uzrieť* (*zrieť* → *u-zrieť*), *zobrazovať* (sufixálne imperfektívum utvorené od prefixálno-transflexného slovesa: *zobraziť* → *zobraz-ovať*). Vzhľadom na svoju derivačnú históriu majú tieto príklady vo svojej slovotvornej štruktúre prefix (*uzrieť*), resp. ide o motivačne oslabené sloveso (*ukázať*) alebo prefix možno vyčleniť nie na bezprostrednom, ale na predchádzajúcom motivačnom stupni (*pozerat' sa*, *zobrazovať*).

V súlade s inými lingvistami rozlišuje autorka gramatikalizované (čisto vidové) prefixy, subsumpcné (termín I. Poldaufa, 1954) a lexikálne prefixy, pričom členy vidovej dvojice chápe derivatologicky, ako dve samostatné jednotky (s. 22), ale bližšie neodôvodňuje svoj postoj. S tým pravdepodobne súvisí aj to, že napr. biaspektuálne sloveso *počuť* (*entendre*) nevníma L. Ráčková ako vidovo homonymné sloveso (s dvoma paradigmami), ale ako dve jednotky a analyzuje ho dvakrát – raz v pozícii imperfektíva³ a druhýkrát v pozícii perfektíva⁴. Sloveso *počuť* v uvedených prekladoch sa však môže vnímať ako imperfektívum aj perfektívum zároveň. Identifikácia perfektíva v biaspektuálnom slovese, ktoré je súčasne v préterite, býva zložitá, lebo vid sa prekrýva s minulým časom. Imperfektívum v biaspektuálnom slovese sa odhaľuje relatívne jednoduchšie, pretože je signalizované napr. analytickým futúrom (*budeme počuť*) alebo spájateľnosťou s fázovými slovesami (*začať počuť*).

Zaujímavé sú francúzsko-slovenské rozdiely v kategórii aspektu: francúzština nemá vid ako gramatickú kategóriu, tak ako je to v slovenčine, kde vid vyjadrujú všetky slovesné tvary, aj neosobné či neurčité. Pri aspekte sa hovorí skôr o opozícii *accompli/inaccompli* (*ukončený/neukončený*) a opozícia *perfectif/imperfectif* (*dokonavý/nedokonavý*) sa uplatňuje viac v spojitosti so slovesnými tvarmi. Ako ďalej autorka pokračuje, dokonavosť a nedokonavosť býva vo francúzštine významovo inherentná – buď je sloveso iba dokonavé (*mourir – zomrieť*), alebo len nedokonavé (*admirer – obdivovať*). Iba doplníme, že slovenské slovesá, ktoré sa z hľadiska gramatického vnímania vidu nevyskytujú vo vidových koreláciách, sú perfektívami tantum (*pospať si*) alebo imperfektívami tantum (*obdivovať*) a sémanticky vyjadrujú rozličné spôsoby slovesného deja (SSD), napr. *pospať si* – delimitatívny SSD („s pôžitkom alebo do vôle sa vyspať“; podľa klasifikácie E. Sekaninovej, 1980). M. Sokolová (2009, s. 7) ako jeden z podporných argumentov na vnímanie vidovej funkcie prefixu v slovenčine uvádza to, že vidová dvojica má iba jeden ekvivalent v takom jazyku, ktorý je bez aspektu (francúzskemu *sentir* zodpovedá slovenská dvojica *cítiť – zacítiť*). L. Ráčková pripája aj slovesá *pocítiť*, *precítiť*, *ucítiť*, *vycítiť*, ale niektoré z doplnených ekvivalentov majú aj svoje sekundárne imperfektívum (*pocítiť – pociťovať*, *precítiť – precíťovať*), čo je zase podľa M. Sokolovej iný dôvod, prečo daný prefix pri dokonavom slovese (*pocítiť*, *precítiť*) nemožno považovať za čisto vidový. Čitatelia sa tiež dozvedia, že francúzština rozlišuje gramatický aspekt (opozícia medzi jednoduchým časom *imparfait* – vyjadruje neukončený dej, a zloženými časmi *passé composé* a *plus-que-parfait* – vyjadrujú ukončený dej), sémantický (opozícia dokonavý – nedokonavý dej) a lexikálny aspekt (rôzne sémantické skupiny SSD, napr. duratívne, inchoatívne sloveso). Vo francúzštine je dokonavosť indikovaná tranzitívnosťou slovesa, takže do tejto problematiky vstúpuje aj syntaktická stránka. V slovenčine in/transzitívnosť nevplýva na vid slovesa, napr. tranzitívne *robiť – urobiť úlohu*, intranzitívne *pomôcť – pomáhať rodičom*, ale zmena väzby pri prefixácii je podľa M. Sokolovej (2009) signálom, že nejde o vidovú dvojicu (*plakať*, ale *rozplakať niekoho*).

³ Napr. keď je *entendre* v tvare *imparfait*: *et j'entendais le bruit de la hache des démolisseurs – a počul som, ako buchocú sekery robotníkom pri demolačke* (s. 46).

⁴ Napr. keď je *entendre* v tvare *passé composé*: *Avez-vous entendu parler d'un restaurant par ici? – Počuli ste hádam, že tu nejaká je?* (s. 45).

Pri lexikálno-sémantickej kategórii SSD vychádza L. Ráčková z viacerých autorov, ktorých klasifikácia SSD sa v mnohých prípadoch prekrýva (napr. evolutíva – *rozplakať*, semelfaktíva – *kopnúť*, minimatíva/atenuatíva – *pootvoriť*), alebo daný SSD chápe autorka odlišne ako citovaný autor (simultánny SSD – *dovídiť*, *počuť*, *vycítiť*). Z tabuľky na s. 88 – 89 možno usúdiť, že autorka čerpala z klasifikácie SSD od E. Sekaninovej (1980) a koncepcie sloves podľa N. Nüblera (1992, 2017). Z nášho pohľadu je to dôležitý metodologický bod (podobne ako tri aspektologické príznaky *dokonavosť*, *telickosť* a *rezultatívnosť* – porov. nižšie), ktorý bolo potrebné explicitne rozviesť v metodologickej časti. Pri koncepte telicity (dosiahnutie vnútorného limitu) si L. Ráčková pomáha adverbialným testom in-adverbiale (*in two weeks* – *za dva týždne*) a for-adverbiale (*for two weeks* – *dva týždne*), podľa ktorého sa telické slovesá spájajú s in-adverbiale (*prečítal tú knihu za dva týždne*) a atelické slovesá s for-adverbiale (*čítal tú knihu dva týždne*) (podľa Verkyul, 1972; Dowty, 1979).

Druhá kapitola prináša analýzu siedmich prefixov (*do-*, *po-*, *u-*, *v(o)-*, *vy-*, *z(o)-/s(o)-*, *za-*), ktoré sa využili pri slovenských prefixálnych slovesách ako ekvivalentoch francúzskych sloves perciepcie. Teda výskum nezahŕňal všetky existujúce slovenské slovesné prefixy, ale iba tie, ktoré sa uplatnili v preklade daného románu, napr. prefix *za-* sa vyskytol pri týchto prípadoch: *voir*, *apercevoir* – *za-zrieť*, *entendre* – *za-čuť*, *za-znieť*, *sentir* – *za-cítiť*, *voir* – *za-žiť* – a vyjadroval podľa autorky napr. spoločný inchoatívny SSD.

Zo záverečnej tabuľky na s. 88 – 89 vyplýva, že L. Ráčková analyzovaným prefixálnym slovesám prisudzuje tri aspektuálne príznaky – *dokonavosť*, *telickosť* a *rezultatívnosť* – a ďalej jednotlivé SSD. Rezultatívnosť pritom vníma ako začiatok aj koniec či výsledok deja v jednom a rezultatíva identifikuje v nadväznosti na N. Nüblera (1992, 2017), ak sa od nich dajú vytvoriť bezprefixálne základy⁵ a zároveň vyjadrujú dokonavosť a telickosť. Podľa autorky tieto tri aspektuálne príznaky nie sú prítomné v slovenských ekvivalentoch *počuť* (iba v nedokonavom použití), *pocítiť* a *zazrieť* (zväčša ak sa v origináli vyskytli v tvare *imparfait*). Pri *pocítiť* (*sentir* v tvare *passé composé*) autorka hovorí o atenuatívnom, zmiernenom SSD (Peciar, 1963; u Sekaninovej, 1980 ako minimatívny SSD „vykonať dej v malej miere“) a jednorazovosti⁶: *son œil bleu clair avait cligné*; *je me suis senti* rougir de honte et presque vaciller – žmurkol na mňa svetlomodrým okom – *pocítil som*, že sa červenám od hanby a div som sa nezatackal (s. 49). Slovesu *pocítiť* (*sentir* v tvare *plus-que-parfait*) prisudzuje L. Ráčková adverbálny, evolutívny a repetitívny SSD a oslabenú perfektívnosť. Oslabená perfektívnosť sa možno vníma pri slovese *sentir* vo francúzštine, ale slovenské *pocítiť* je vždy dokonavé, lebo netvorí analytické futúrum, aktívne participium a nespája sa s fázovými slovesami. Myslíme si, že evolutívnosť a repetitívnosť nevyplývajú priamo zo sémantiky slovesa *pocítiť*, ale z konkrétneho kontextu: ... *et dont j'avais si fortement et si souvent moi-même senti l'insistance au cours de mes promenades pluvieuses, désœuvrées, crispées, de la fin de l'automne et de l'hiver* – ... a ktorých nástojčivosť *som* ja sám tak intenzívne (evolutívnosť) a tak často (repetitívnosť) *pocítil* na bezcieľných rozčuľujúcich prechádzkach v daždi na sklonku jesene a v zime (s. 50).

Pozrime sa ďalej na niekoľko prípadov, ku ktorým by sme z nášho pohľadu pristupovali odlišne. Pri dvojici *voir* – *dovídiť* (s. 42) v konkrétnom minulom čase uvádza autorka simultánny („súčasný prebiehanie dejov“) a komitatívny SSD („sprevádzanie iných dejov“). Simultánny SSD v slovenčine by sme hľadali skôr pri slovesách typu *spolupôsobiť*, *spolupracovať*,

⁵ Tu chceme upozorniť, že smer motivácie je zvyčajne opačný, teda bezprefixálne → prefixálne sloveso; no vyskytujú sa aj názory, že napr. pri deadjektívnych slovesách typu *spyšnieť* môže byť smer motivácie inverzný: *s-pyšnieť* „stať sa pyšným“ → *pyšnieť* „stávať sa pyšným“ (Sokolová, 2013).

⁶ Š. Peciar (1963) určuje atenuatívnu pri prefixálnych slovesách s prefixom *po-* utvorených od perfektív, napr. *po-otvoriť*, pričom kombináciu atenuatívnosti a jednorazovosti vzťahuje na prípady s jednorazovým sufixom *-núť* typu *pokývnúť*.

hoci sú tieto slovesá imperfektívami. Pri páre *voir* – *dočítať sa* (s. 42) vidí autorka aj semelfaktívny SSD, ktorý je príznačný hlavne pre momentové slovesá so sufixom *-n-* typu *padnúť*. Podľa našej mienky simultánnosť dejov nie je ani pri nedokonavom vide biaspektuálneho slovesa *počuť*. Je možné, že ju evokujú skôr iné lexikálne prvky vo vete: ... *a ja som pritom* (simultánnosť) *za tmavými obločnými tabuľami počul odfukovať zo spánku tvojich obyvateľov...* (s. 48). Zdá sa, že autorka určuje jednotlivé SSD so zreteľom na použitie prefixálneho slovesa v kontexte, napr. ak sa vo vete vyskytne adverbium typu *znova*, určuje ekvivalentu repetitívny SSD, napr. pri dvojici *voir* – *uvidieť*: *no znova* (repetitívnosť) *som jej ho uvidel v rukách 1. júna...* (s. 57). L. Ráčková konštatuje, že *entendre* v *imparfait* preložila prekladateľka pomocou nedokonavej lexie biaspektuálneho *počuť*, ale *entendre* v *passé composé* preložila vidovo jednoznačnejším dokonavým *začuť*, a nie dokonavou lexiou biaspektuálneho *počuť* (s. 53). Predpokladáme, že to bolo práve z dôvodu biaspektuálnosti slovesa *počuť*. Pri slovese *entendre* v *plus-que-parfait* a jeho slovenskom ekvivalente *začuť* hovorí autorka o pravdepodobnosti deja, ale táto pravdepodobnosť podľa nás vyplýva skôr z použitia minulého kondicionálu v slovenskom texte: *Alors j'ai eu l'impression qu'une trappe venait de se fermer, et j'ai sursauté, comme si j'en avais entendu le bruit. – A tu som mal pocit, že mi za chrbtom práve zaklapla pasca, a strhol som sa, akoby som to bol začul* (s. 76).

V tretej kapitole L. Ráčková sumarizuje svoje zistenia. Preklad francúzskych (obyčajne bezprefixálnych) slovies percepcie do slovenčiny pomocou prefixálnych slovies je „nástroj precizovania významu základového slovesa“ (s. 82). Autorka zaradila analyzované slovesá do SSD podľa klasifikácie E. Sekaninovej (1980) aj podľa koncepcie N. Nüblera (1992, 2017), napr. ako ingresíva „začiatok deja a kratší časový úsek“ (*uzrieť*, *začuť*), semelfaktíva/okamžité (*zazrieť*, *pocítiť*), terminatíva/konfektíva „priebeh deja od začiatku do konca“ (*pozrieť*, *vycítiť*), iteratíva/frekventatíva „opakovanosť a zvyk“ (*pocítiť*). Iteratíva a frekventatíva sú v slovenčine imperfektívami tantum v rámci širšej skupiny násobených slovies, pričom sa tvoria od imperfektívnych slovies sufixmi *-v-*, *-áv-*, *-ív-*, *-iev-* (*bývať*, *chytávať*, *dopadúvať*, *robiavať*), resp. transsufixáciou (*nocovať* → *nocúvať*) a slovotvorne sa prelínajú so sekundárnymi imperfektívami (*piecť* → *opiecť* → *opekať* → *opekávať*). Kladieme si otázku, či je vhodné používať súbežne rozličné klasifikácie pri jednom výskume, resp. spájať terminológiu dvoch autorov, pretože ich pojmová náplň sa nemusí vždy zhodovať, napr. perduratívny, inchoatívny, repetitívny SSD podľa E. Sekaninovej a perduratívum, ingresívum, iteratívum/frekventatívum podľa N. Nüblera. Ak sa aplikujú dva rovnorodé termíny, je potrebné to zdôvodniť a vymedziť ich obsah.

L. Ráčková sa okrajovo dotkla aj paradigmatických vzťahov – slovotvornej synonymie a antonymie analyzovaných prefixov pri totožnom základovom slovese, pričom jej závery môžu nastoľovať otázky súvisiace s podstatou antonymie, napr. *uvidieť* (ingresívum, temporálnosť) – *dovidieť* (finitívum, temporálnosť; potenciálne možno z temporálneho hľadiska, ale nazdávame sa, že toto sloveso vyjadruje predovšetkým lokalitnosť a versovertný SSD „nasmerovať dej k dosiahnutiu cieľa“) ako antonymá; *začuť* (ingresívum) a *počuť* (finitívum) ako antonymá; pri *zazrieť*, *uzrieť* vzhľadom na ingresívnosť autorka konštatuje synonymiu, ale vo vzťahu k *pozrieť* hovorí o antonymii.

Monografia *Prefixálne slovesá percepcie ako výsledok prekladu* demonštruje využitie jedného slovotvorného postupu (prefixácie) v translatológii, pričom sa dotýka systému časov vo východiskovom jazyku (francúzštine) a zložitej problematiky slovesného aspektu a SSD v oboch porovnávaných jazykoch. Hoci sme sa v klasifikácii SSD v analyzovanej vzorke prefixálnych slovies s autorkou nie vždy stotožnili, uvedená práca je prínosná v niekoľkých smeroch – rozoberá slovotvornú a lexikálnu sémantiku percepčných slovies priamo v kontexte so zreteľom na sémantiku prefixov i syntaktické pozadie a približuje vnímanie aspektu vo francúzštine cez gramatickú kategóriu času. Potvrdzuje sa tu prepojenie vidu a času nielen v rámci jedného jazyka, ale aj medzi dvoma typologicky odlišnými jazykmi. Cez preklad umeleckého

textu môžu čitatelia sledovať, aké prostriedky (prefixy) mala prekladateľka k dispozícii a že slovenčina môže prefixáciou modifikovať rozličné významové odtienky východiskového jazyka. Námet a vôbec uhol pohľadu, ktorý si nepochybne zaslúži našu pozornosť.

Literatúra:

- BUTOR, M. (1956/1995): *L'Emploi du temps*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- BUTOR, M. (1972): *Bludisko času*. Prekl. M. Jurovská. Bratislava: Smena.
- DOWTY, D. R. (1979): *Word Meaning and Montague Grammar. The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers Group/Springer-Verlag.
- KRÁLIK, Ľ. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- NÜBLER, N. (1992): *Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt im Russischen und Tschechischen (am Beispiel der mit na- präfigierten Verben)*. Druhá časť. Regensburg: S. Roderer.
- NÜBLER, N. (2017): Způsob slovesného děje. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Cit. 2023-13-09.] Dostupné na internete: <<https://www.czechency.org/slovník/ZP%C5%AESOB%20SLOVESN%C3%89HO%20D%C4%9AJE>>
- PECIAR, Š. (1963): Obmedzovací význam predpony *po-* v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 28/2, s. 65–77.
- POLDAUF, I. (1954): Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině. In: *Slovo a slovesnost*, 15/2, s. 49–65.
- SEKANINOVÁ, E. (1980): *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine*. Bratislava: Veda.
- SOKOLOVÁ, M. (2009): Verbálny aspekt v slovenčine – bilancia doterajšieho výskumu. In: M. Ivanová (ed.): *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 6–21.
- SOKOLOVÁ, M. (2013): Verifikácia smeru vidotvorby pri deadjektívnych verbách. In: M. Ološtiak – L. Sisák (eds.): *Od morfém ku komplexným slovám a paradigmám*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 131–146.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. et al. (2012): *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- VERKYUL, H. J. (1972): *On the Compositional Nature of Aspects*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

Recenzia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0016/21 Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).